

PICASSO: CINC DIBUIXOS DESCONEGUTS A LA REVISTA «ARLEQUÍN»

RAMON ARÚS I GLÒRIA ESCALA

Probablement cap artista com Picasso, sens dubte el més important del segle xx, desperta tanta admiració. Dotat d'un afany incansable per descobrir, Picasso és l'autor d'una obra vastíssima, de tot un univers d'olis, dibuixos, gravats, escultures, ceràmiques,... l'anàlisi i la catalogació de la qual ha estat i continua sent una tasca oberta a les investigacions, una tasca sovint tant desbordant com la mateixa força creadora del seu autor. Aquesta fèrtil producció ha permès seguir el fil i l'evolució de la seva obra, d'una manera gairebé contínua, des dels inicis fins al final dels seus dies.

Però l'etapa més anònima i, per tant, menys accessible i documentada de Picasso és, naturalment, la de la seva joventut, durant els anys en què l'artista, com molts d'altres, intenta obrir-se camí en el món de l'art. El contacte de Picasso amb Barcelona, la seva etapa de formació a l'Acadèmia de Belles Arts, les anades al cafè d'*Els Quatre Gats* o la relació amb el nucli dels artistes catalans són aspectes coneguts i tractats en l'extensa bibliografia picassiana.¹ Ho són menys les breus estades a La Corunya (1891-1895), Madrid (1897-98 i 1901), Horta d'Ebre (1898)... que, si bé s'han explicat amb fets concrets, queden diluïdes en l'àmplia i precisa biografia de les etapes posteriors.

1. Si ens centrem en aquesta època de joventut, són indispensables els treballs de Josep PALAU I FABRE, d'entre els que destaca la seva obra monumental sobre l'artista *Picasso vivent 1881-1907. Infantesa i primera joventut d'un demiürg* (Barcelona, Polígrafa, 1980). Molt complet, també, és el catàleg de Pierre DAIX i Georges BOUDAILLE (*Picasso 1900-1906*, Barcelona, Blume, 1974). John RICHARSON (amb col·laboració amb Marilyn McCULLY) dedica un volum de la biografia de l'artista al període 1881-1906 (*Picasso. Una biografia*, Madrid, Alianza Editorial, 1995). I molt interessants són també les aportacions puntuals, però aclaridores i inèdites, de l'article de Francesc FONTBONA, «Picasso. Aspectes desconeguts de la seva joventut», *Serra d'Or*, Barcelona, 25-VII-1981, n.ºs. 262-263, pp. 51-56 (483-488).

No és fàcil completar aquesta primera etapa de la vida de Picasso però amb la revisió i la descoberta de noves fonts és possible, encara avui –als gairebé trenta anys de la mort de l'artista– afegir a la seva biografia dades inèdites relacionades amb aquells anys de joventut.

És així, amb la consulta de diversos fons hemerogràfics,² que s'han localitzat cinc dibuixos fins ara no catalogats, fets per Picasso durant l'estada a Madrid l'any 1901. Aquests dibuixos, apareguts en una revista de poca tirada i repercusió poden, a partir d'ara, incorporar-se al catàleg d'una de les etapes més desconegudes de la joventut de Picasso i en una de les facetes artístiques, el dibuix, que més conreà al llarg de tota la seva vida.

En el conjunt de la seva obra el dibuix és un mitjà imprescindible de creació, l'embrió a partir del qual naixeran les seves obres definitives. Però, a més de mecanisme generador d'idees, també és una forma definitiva de representació i d'expressió.

Picasso s'inicia en aquesta disciplina d'acord amb l'ensenyament artístic decimonònic. Els seus dibuixos de l'època d'estudiant a l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona es corresponen a la pedagogia inflexiva de les convencions i dels cànons establerts. Aquest aprenentatge de base acadèmica és reforçat per la figura del seu pare, professor de Llotja i el seu principal guia artístic durant aquests anys de formació.

Però després de la seva primera estada a l'Acadèmia de San Fernando de Madrid durant el curs 1897-98, Picasso abandona la rigidesa del dibuix acadèmic a favor de la llibertat, l'experimentació, l'espontaneïtat... Els contorns rígids s'obren, els acabats esdevenen inacabats i els rostres i les siluetes deixen de ser concrets per ser suggerents. Picasso comença a jugar amb l'exageració, la deformació, l'estilització, la síntesi, la caricatura... Aquests dibuixos representen la superació de la seva etapa de formació acadèmica i amb ells inicia una recerca incansable i tenaç que durarà tota la vida.

Durant la següent estada a Madrid, l'any 1901, Picasso es referma en els seus propòsits antiacadèmics i continua investigant a través dels seus dibuixos. Alguns d'ells els coneixem perquè els publica a la revista *Arte Joven*; d'altres queden recollits en quaderns de dibuix i en carpetes que reapareixen a la mort de l'artista. Els cinc dibuixos que ara ens ocupen pertanyen a aquesta furtiva estada picassiana a Madrid i estan molt vinculats a projectes editorials.

1901: El retorn a Madrid i la illusió per una revista, «Arte Joven»

Picasso arriba a Madrid a finals de gener d'aquest any, procedent de Màlaga, on hi havia passat uns dies acompanyat del seu amic Casagemes (segurament per distreure'l de les seves cabòries sentimentals), estada que provoca

2. I gràcies al Sr. Antoni Sánchez de Barcelona.

malestar en la família de Picasso escandalitzada per l'actitud bohèmia dels dos joves. Picasso abandona Màlaga el dia 28 de gener pel matí amb destí Madrid. Mai més tornarà a veure Casagemes, que s'embarca direcció Barcelona per dirigir-se seguidament a París on es produirà el desenllaç tràgic de la seva relació amb Germaine, la seva companya sentimental. Casagemes se suïcida a París el 17 de febrer; Picasso s'assabenta de la notícia per una missiva d'un amic comú, Cinto Reventós. Tot i que l'artista escriu en una carta a Utrillo «figúrese la impresión que a mí me causará esto», la mort de Casagemes no deixa cap empremta evident en la seva producció madrilenya. Fou a París, escenari del suïcidi i tres mesos més tard, quan Picasso exorcisa les seves emocions en unes pintures, origen de l'època blava, que evoquen tots els seus records cap a l'amic perdut.

Picasso arriba a Madrid amb il·lusions i projectes nous i es relaciona també amb nous companys. Hi torna amb el regust d'una mala experiència –la de la seva estada a l'Acadèmia de San Fernando durant el curs 1897-98–, del trencament definitiu amb l'ensenyament oficial i d'una malaltia, l'escarlatina, que l'obliga a tornar a Barcelona. Però al mateix temps torna a la capital espanyola havent aconseguit entrar en contacte amb els grans noms de l'art català del moment. Segurament Picasso se sent satisfet per la seva recent relació amb el cercle d'artistes modernistes, en especial amb Ramon Casas, aleshores tota una autoritat artística a Catalunya.³ A més torna a Madrid amb l'eufòria d'un primer viatge a París (tardor de 1900), capital europea de l'art i imbuït de tots els seus atractius i novetats artístiques, i amb la satisfacció d'haver participat, amb una pintura, a l'Exposició Universal.

Valorat pels seus amics catalans i amb la seguretat del camí que havia escollit, convenciment segellat per la seva estada a la capital francesa, Madrid esdevenia una ciutat més accessible i amb més possibilitats d'èxit. Per a l'artista, que aleshores comptava amb 19 anys, la possibilitat de desenvolupar i d'exhibir tota la modernitat que havia albirat a Barcelona i confirmat a París en una ciutat com Madrid esdevenia tot un repte. Un repte que es canalitzaria a través d'una revista, *Arte Joven*, i que Picasso sembla anteposar a la promesa que fa a Mañach, el seu primer marxant, de fer una exposició a la parisina galeria d'Ambroise Vollard.⁴

Havia de ser valenta i ambiciosa la decisió de Picasso per establir-se a Madrid després de la seva anterior experiència i coneixedor com era de la seva situació artística i cultural, de la qual se'n lamentaven els integrants de la generació del 98, alguns d'ells companys de Picasso a Madrid. Probablement es

3. Lluny d'ofendre's amb l'exposició de retrats que Picasso va fer a *Els Quatre Gats* –rèplica en to de competició de la seva a Can Parés– Casas sembla valorar el talent del jove artista. I és amb un dibuix que fa palès el seu reconeixement i amistat amb Picasso, el conegut retrat del malagueny amb el Moulin de la Galette al fons.
4. Segons es dedueix del seu contracte de lloguer per un any i, per tant, de la intenció aparent de quedar-se a Madrid almenys per aquest temps.

tractava d'una decisió meditada ja que aquesta situació, pobre artísticament i, per tant, sense competència, augmentava les possibilitats d'èxit de Picasso a Madrid.⁵

A Madrid, Picasso substitueix Casagemes per un altre amic català, Francesc d'Asís Soler, que coneixia de Barcelona, de les trobades i tertúlies a *Els Quatre Gats*. En aquella època, Soler s'havia encarregat de la direcció literària dels primers números de *Luz*, la primera revista modernista editada a Barcelona.⁶

L'any 1901 Soler es troba a Madrid per motius comercials, promocionant un artilugi, el cinturó elèctric Galvani, de propietats curatives tan espectaculars com sospitoses. Mentre depèn econòmicament del negoci familiar i de les ventes d'aquest cinturó miraculós, Soler juga a la bohèmia literària i amb Picasso inicien l'aventura de la revista *Arte Joven*. Tot emulant els papers d'editor i d'il·lustrador adoptats per Utrillo i Casas a la revista *Pèl i Ploma*⁷ els dos amics es proposen amb *Arte Joven* traslladar els postulats modernistes assimilats a Barcelona a la capital madrilenya. Amb aquesta revista pretenen crear una moderna plataforma de difusió literària i artística aglutinant i vinculant les propostes més innovadores d'ambdues ciutats.

Durant aquells anys, Madrid està especialment tocada pel desastre colonial de 1898 i *Arte Joven* connecta amb el sentir frustrant i dramàtic de la situació. Probablement Soler, que ja porta un temps a Madrid, és qui posa Picasso en contacte amb joves intel·lectuals de la generació del 98, com Unamuno, Maeztu, els germans Baroja, Martínez Ruiz, contertulis de cafès com l'Universal, el Madrid o l'Orxateria Candela. Al cafè —«gabinete de trabajo de los escritores, taller de los dibujantes» segons Ricardo Baroja—,⁸ Picasso es reunia amb els seus nous amics artistes i literats madrilenys.⁹

Arte Joven compta amb alguns d'ells com a col·laboradors, com Unamuno i Pío Baroja que, en general, hi participen amb textos amb un rerafons simbolista, nihilista i anàrquic, molt d'acord amb aquell ambient de crisi i agonia del

5. Javier HERRERA, en el seu llibre *Picasso, Madrid i el 98: la revista «Arte Joven»* i més concretament al capítol «Picasso ¿un arribista de la cultura?» ens parla d'un Picasso àvid d'èxit, que planeja el seu viatge a Madrid com un projecte immediat de reconeixement i de fama, una fama que no ha pogut aconseguir a Barcelona i que preveu més fàcil a la capital madrilenya.
6. A les pàgines de *Luz* es va començar a publicar *La España negra* de Verhaeren, il·lustrada amb dibuixos de Regoyos d'un tenebrisme i una duresa que Picasso també recull en molts dels seus dibuixos posteriors. Línia que, per exemple, també connecta estilísticament amb el grup d'Els Negres, un dels integrants del qual, Joaquim Biosca, fou retratat per Picasso, en un dibuix aparegut recentment, i que correspon a la sèrie de dibuixos de personatges que Picasso va fer entre 1899 i 1900 per a ser exposats a *Els Quatre Gats*.
7. Soler assumeix, amb l'experiència adquirida a la revista modernista *Luz*, el paper d'editor i Picasso, que havia col·laborat amb alguns dibuixos a *Juventut* i *Catalunya Artística*, el d'il·lustrador, com Utrillo i Casas, respectivament a la revista modernista de Barcelona.
8. *Gente del 98*, Madrid, Cátedra, 1989, p. 51.
9. La imatge gràfica de Picasso amb les seves noves amistats és el dibuix *Picasso en Madrid o Grupo de artistas*, una estranya imatge nocturna, publicada en el núm. 2 d'*Arte Joven* i avui a la Col·lecció Bick de Canadà.

ARLEQUIN

5
Céntimos.

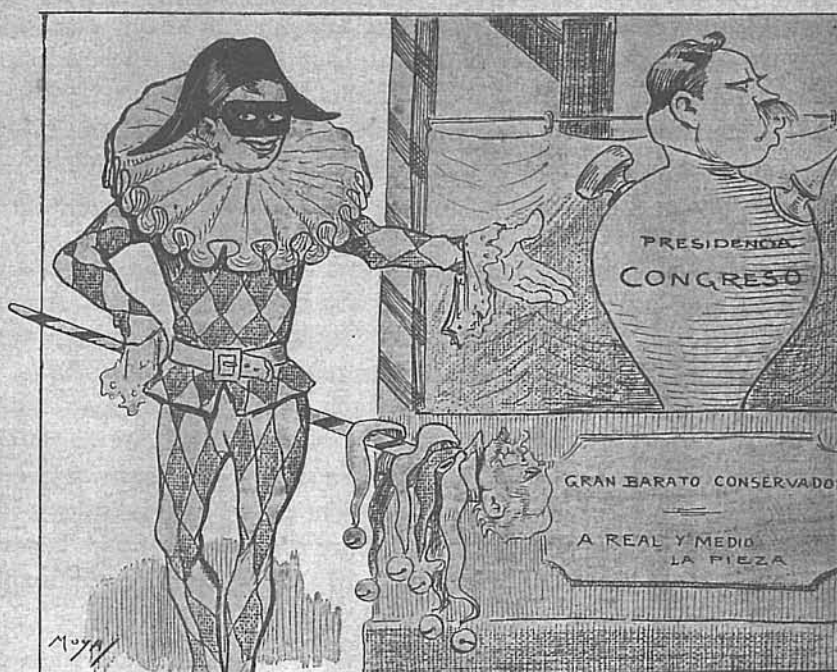
Se publica los viernes.

Año I.—Núm. 1.

Oficina: PLAZA DE SANTA ANA, 10, PRINCIPAL

22 de Mayo de 1900.

MILAGROS DEL SANTO

—Véanlo ustedes. Ahora es botijo. Los otros años era pito.

Capçalera de la revista *Arlequín*.

país. Picasso s'adhereix, amb els seus dibuixos, al to que marquen els literats i capta el malestar i l'ambient madrileny de fi de segle.

D'«Arte Joven» a «Arlequín»

Per a *Arte Joven*, Soler i Picasso, planegen, a diferència de la majoria de publicacions de l'època, cuidar l'aspecte gràfic, responsabilitat que recau naturalment sobre Picasso. En sintonia amb l'ideari de la revista, l'artista fa dibuixos de to miserabilista, amb personatges marginals d'inspiració nonelliana i steinleniana. Però també dibuixa un altre dels seus temes predilectes, les dones, a més de retrats, escenes i personatges populars.

Des del primer número d'*Arte Joven* els dos amics promocionen amb anuncis una altra iniciativa anomenada *Madrid. Notas de Arte*, un nou projecte editorial que s'ompliria amb textos de Soler i dibuixos de Picasso i que, finalment, no va arribar a fer-se realitat.¹⁰

De fet, el sojorn de Picasso a Madrid s'acaba precipitadament. Probablement perquè no troba el caliu que esperava. Potser no s'acompleixen les expectatives d'un èxit immediat. Potser s'adona que allà ja no hi fa res, més encara quan té un compromís amb Mañach i la possibilitat d'exposar a París. Segurament també fuig del fracàs imminent d'*Arte Joven* que deixa de publicar-se per falta de diners el mes de juny. A primers de maig, abans de veure la fallida definitiva de la revista, Picasso abandona Madrid en direcció a Barcelona, amb tantes presses per arribar a París que no assisteix a la inauguració d'una mostra a la Sala Parés d'obres seves i de Ramon Casas.¹¹

Dos anys més tard, el 1903, reapareixen en una revista madrilenya dibuixos fets per Picasso durant la seva anterior estada a la capital espanyola. A principis d'aquest any Picasso havia arribat a Barcelona procedent del seu tercer viatge a París. En aquest moment pinta melangioses teles de color blau. Les coses han canviat en el panorama artístic català; el món modernista està en crisi i *Els Quatre Gats* ha tancat les seves portes. Picasso passa per un moment de frustració: mentre ja ha exposat a París encara no ha aconseguit triomfar a Barcelona i menys a Madrid. L'abril de l'any següent farà el salt definitiu a París.

No sembla que hi hagi una relació evident entre Picasso i *Arlequín*, la revista madrilenya que, aquest any 1903, publica 9 dibuixos seus (4 anteriorment

10. Soler va publicar, a principis de 1901, el llibret *Carne* amb bona acollida per part de la crítica (*La Avispa*, per exemple qualificava Soler d'«una de las figuras más salientes de la juventud literaria», 20 de març de 1901). En una de les pàgines de *Carne* s'anunciaven altres obres publicades del mateix autor, d'altres en preparació i treballs «en prensa». En aquest darrer grup, com a *Arte Joven*, s'hi anunciava *Madrid (notas de arte)*, amb l'especificació de: «dibujos de Pablo Ruiz Picasso».

11. En realitat un acte amb finalitat publicitària i de promoció de la revista *Pèl & Ploma*, per al qual Picasso no troba temps ni tan sols per estar al costat de Casas.

«Artista» flamenco, *Arlequín*, n. 1, 22 maig 1903.

publicats a *Arte Joven* i 5 d'inèdits). Picasso no apareix en cap moment com a col·laborador de la revista ni se l'esmenta en cap dels articles. És probable, fins i tot, que ni el mateix Picasso tingués coneixement de la revista ni del fet que uns dibuixos seus hi sortíssin publicats. Com és, doncs, que es publiquen dibuixos de Picasso de 1901 en una efímera revista madrilenya dos anys després? De moment només tenim hipòtesis com a resposta. Podria ser que Picasso hagués abandonat els dibuixos originals a la redacció o a les impremtes d'*Arte Joven* i que, arribat el moment, es reaprofitessin per a *Arlequín*. I és molt probable també que els 5 dibuixos inèdits fossin alguns dels que Picasso havia previst per a algun dels dos projectes editorials esmentats abans: *Madrid. Notas de Arte* o *Arte Joven*. No tenim massa dades sobre l'amic català de Picasso a Madrid durant l'estada de 1901, però no és massa aventurat pensar que Soler podria tenir algun vincle amb *Arlequín* o amb algun dels seus responsables. Potser amb la marxa precipitada de Picasso de Madrid, Soler es va quedar amb dibuixos seus, dibuixos que a través d'ell es van publicar a *Arlequín* el 1903.¹²

Arlequín és una revista satírica, de format quart, amb un disseny gràfic poc cuidat però amb uns propòsits clars, tal com es llegeix en la declaració d'intencions del primer número: «Arlequín [...] viene dispuesto a reirse de todo y por

12. L'agost d'aquell mateix 1903 Soler va morir sobtadament mentre es trobava de vacances a Tenerife.

La traperera, Arlequín, n. 3, 5 juny 1903.

todo [...]. Será, no obstante, respetuoso con aquello que merece respeto, que no será mucho.» La revista comença a publicar-se el 22 de maig de 1903 i l'últim dels 6 números publicats porta la data del 27 de juny del mateix any. La majoria dels articles són anònims, excepte els signats, alguns amb pseudònims, per Francisco de la Villa Espesa, Requinto, Polichinela, M. Cruz i Juan Rana. La seu de la redacció d'*Arlequín* és a la Plaza de Santa Ana 10 i s'imprimeix als tallers de L. Aguado, al carrer Pontejos 8.

La part gràfica, ni de bon tros cuidada com a *Arte Joven*, és responsabilitat del dibuixant Lengo,¹³ autor amb Moya i Mur de les il·lustracions que apareixen al llarg dels 6 números. *Arlequín* és, en tots els sentits, una revista molt més modesta que *Arte Joven*, tot i que ambdues s'imprimeixen en blanc i negre.

A través de la reproducció impresa dels dibuixos es pot deduir, per l'aspecte del traç, que els originals eren fets a llapis, carbonet o tinta. Més encara si suposem que provenen del gruix de dibuixos fets per a *Arte Joven* o per a *Madrid. Notas de Arte* que segons afirma Palau van ser fets amb la previsió que s'havien de publicar en blanc i negre.¹⁴

13. Pio BAROJA, en el seu llibre *Galería de tipos de la época* (Madrid, Biblioteca Nueva, 1952) ens parla del dibuixant Lengo, germà del més conegut Francisco Sancha Lengo. També trobem referències de Lengo al *Diccionario de uso de la historieta española*, Madrid, Compañía literaria, 2 vols., de Jesus Cuadrado.

14. *Picasso vivant (1881-1907)*, op. cit., p. 217.

El buen burgués, Arlequín, n. 1, 22 maig 1903.

Picasso és present en 4 dels 6 números d'*Arlequín* amb un total de 9 dibuixos. Ja hem dit que 4 d'ells havien estat publicats a *Arte Joven* com el que porta per títol *Del género ínfimo* (*Arlequín*, n. 3, 5 juny 1903), una imatge realitzada durant el primer viatge de Picasso a París (sense títol a *Arte Joven*, n. 3, 3 maig 1901). En el n. 4 del 12 de juny de 1903 *Arlequín* publica «*De centinela*» i *Bailaora*; el primer aparegué a *Arte Joven* amb un títol més explícit, *Prostituta en un portal*; tots dos es van publicar en el número preliminar del 10 de març de 1901, juntament amb el *Cafè de Madrid*, que havia d'aparèixer a *Madrid. Notas de Arte* i que es publica a *Arlequín* (n. 6, 27 juny 1903) curiosament també amb el títol *Nota de Arte (interior de un café)*.

Els 5 dibuixos restants, i fins avui desconeguts, són els que figuren amb el títols «*Artista*» flamenco, *El buen burgués* (n. 1, 22 maig 1903), *Saliendo del teatro*, *La trapera* (n. 3, 5 juny 1903), i *Nota de Arte* (n. 6, 27 juny 1903).

Tot i que, com hem dit, no hi ha al llarg de la revista cap comentari dels dibuixos ni del seu autor, l'autoria està confirmada: uns estan signats i en els altres hi figura el nom de Picasso a peu d'imatge. Que el conjunt dels 9 dibuixos corresponen a l'any 1901, es dedueix també per la signatura «P. Ruiz Picasso» que figura en la majoria d'ells i que l'artista, a partir de la seva segona estada a París, la tardor d'aquell mateix any 1901, anà depurant fins a quedar-se només amb el cognom matern.

Saliendo del teatro, Arlequín, n. 3, 5 juny 1903.

Amb els dibuixos publicats per primera vegada a *Arlequín* –com amb els reutilitzats d'*Arte Joven*– es fa evident la preocupació obsessiva de Picasso per captar-ho tot, qualsevol fragment de realitat i amb aquella voluntat, també, d'experimentar amb tècniques i procediments diferents.

Amb «Artista» flamenco Picasso enllaça amb la moda de *bailaores* i *manolas*, molt freqüent entre els artistes catalans d'aquells anys, com Casas, Rusiñol, Nonell o Anglada Camarasa. Aquest dibuix pertany molt probablement a la sèrie de dibuixos del carnet 24 (segons numeració de Glimcher).¹⁵ En aquest quadern, de 13 x 22 cm, hi figuraven –entre d'altres temes i abans que el bloc fos desmuntat i venuts els dibuixos individualment– 10 pàgines amb dibuixos a tinta marró de ballarines d'un estil i un traç molt similars a l'«Artista» flamenco; és molt probable, doncs, que aquest dibuix formés part d'aquest quadern. Un dibuix que destaca per l'espontaneïtat del traç i la línia de contorn, duplicada i triplicada, que dóna moviment a la figura.

Amb els dibuixos *La trapera* i *El buen burgués* tenim les dues cares de la moneda dels tipus populars madrilenys que Picasso va dibuixar. Es dedueix que tots dos són fets al carbonet, pels matisos i les textures de gris i els contrastos amb negre intens. Tots dos també, d'una semblança estilística que no temàtica,

15. GLIMCHER, Arnold y Marc (ed.), *Los cuadernos de Picasso*, Madrid, Mondibérica, 1986. Vegi's també ARTCURIAL, *Les noces catalanes*, Barcelone-Paris 1870-1970, Mai-Juillet 1985, pp. 34-35.

Nota de Arte, Arlequín, n. 6, 27 juny 1903.

són molt propers als dibuixos que Picasso va fer durant la seva escapada, des de Madrid, a Toledo. Mentre a *El buen burgués* hi dibuixa un home satisfet i correctament abillat, amb *La Trapera*, la figura d'una vella carregant un farcell, Picasso connecta amb la misèria. Mentre a *El buen burgués* la línea segura i vertical construeix una figura que ratlla la caricatura a *La trapera* el traç esdevé torturat i fosc, en un dibuix de marcat to expressionista. *La trapera* sembla directament inspirada en un conte de Pío Baroja del mateix títol. L'escriptor ens parla d'aquest personatge amb aquestes paraules: «La vieja es pequeña, arrugada, sin dientes; lleva un saco vacío en la espalda y un gancho en la mano»,¹⁶ una descripció idèntica a com Picasso ens la representa en el seu dibuix.

Saliendo del teatro és una nova visió de la vida madrilenya de Picasso, un dibuix sobre la vida nocturna de la ciutat, a la sortida d'un teatre.

Temàticament proper a Toulouse Lautrec és, en estil, molt semblant al dibuix que Picasso va publicar a *Arte Joven* i que representa una escena de taula.¹⁷ Tots dos dibuixos són fets a tinta, amb grans contrastos de negre i blanc i un savi joc de línia i taca. I en tots dos reproduïx escenes de la vida burgesa, amb elegants personatges com a protagonistes.

16. *Vidas sombrías*, Madrid, Caro Raggio, 1974, p. 116.

17. Del 31 de març de 1901, núm. 1. Dibuix que il·lustra un fragment de la novella *Inventos, aventuras y mixtificaciones de Silvestre Paradox*, de Pío BAROJA.

El dibuix titulat *Nota de Arte* és el darrer dibuix de Picasso que *Arlequín* ens regala. Representa un personatge masculí dret, de perfil, la típica imatge d'un dandi amb barret de copa. Molt probablement es tracta d'un retrat de l'amic Soler a qui Picasso ja havia immortalitzat en dos dibuixos més: el publicat en el número 4 d'*Arte Joven* i el corresponent a la portada de *Madrid. Notas de Arte*, tots dos retrats molt semblants al personatge anònim d'*Arlequín*.

Curiosament, el nom de la revista *Arlequín* connecta amb la sèrie de temes pictòrics d'arlequins que Picasso va fer uns anys després. Curiosament també, i, gairebé passat un segle des de la seva publicació, aquesta revista ens descobreix dibuixos desconeguts d'una de les etapes menys documentades de Picasso.